

เจ้าฟ้าธรรมธิเบศรกับพระนิพนธ์ประเภทกาพย์ห่อโคลงและกาพย์เห่เรือ

2.1 พระประวัติเจ้าฟ้าธรรมธิเบศร

เจ้าฟ้าธรรมธิเบศร ไซยเชษฐสุริยวงศ์ ทรงมีพระนามเดิมว่า "เจ้าฟ้ากุ้ง" ทรงเป็นพระราชโอรสองค์ใหญ่ในสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศและกรมหลวงอภัยนุชิต เจ้าฟ้าธรรมธิเบศรทรงมีพระภคินีรวมพระชนนีอีก 6 พระองค์ เป็นเชษฐภคินี 1 พระองค์ คือ เจ้าฟ้าหญิงบรม เป็นภคินี 5 พระองค์คือ เจ้าฟ้าหญิงธิดา เจ้าฟ้าหญิงรัชนี เจ้าฟ้าหญิงสุริยวงศ์ เจ้าฟ้าหญิงสุริยา และ เจ้าฟ้าหญิงนุมา ซึ่งต่อมาได้รับสถาปนาเป็นเจ้าฟ้าหญิงอินทสุดาวดี เมื่อสมเด็จพระราชบิดาได้เสวยราชย์แล้ว โปรดเกล้าฯ ให้สถาปนาพระอิสริยยศเป็นเจ้าฟ้าต่างกรม มีพระนามว่าเจ้าฟ้ากรมขุนเสนาพิทักษ์ เมื่อ พ.ศ. 2276 ครั้น พ.ศ. 2278 ขณะที่สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศทรงพระประชวร เจ้าฟ้าธรรมธิเบศรได้ตรัสขอให้พระองค์เจ้าชั้นและพระองค์เจ้าเกิด พระธิดาของพระองค์ ไปทูลลงนิมนต์เจ้าฟ้ากรมขุนสุเรนทรพิทักษ์ สมเด็จพระเจ้าหลานเธอ ซึ่งสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศทรงโปรดปรานรักใคร่มากซึ่งขณะนั้นผนวชอยู่ ณ วัดโลกแสง ให้เสด็จเข้ามาเยี่ยมพระอาการประชวร ส่วนพระองค์เองก็ทรงพระแสงดาบแอบพระทวารคอยที่อยู่ ทรงจ้วงฟันแต่ไม่เข้า ความทราบถึงสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว จึงทรงพระพิโรธเป็นอันมาก มีพระราชโองการตรัสให้คนหาตัวเจ้าฟ้าธรรมธิเบศรแต่ไม่พบ ได้แต่ตัวพระองค์เจ้าทั้งสอง จึงโปรดให้เอาไปสำเร็จโทษเสียด้วยทอนจันทน์ทั้งสององค์ เจ้าฟ้าธรรมธิเบศรทรงหนีราชภัยไปผนวช ณ วัดโลกแสง ตามพระรับสั่งแนะนำของเจ้าฟ้ากรมขุนสุเรนทรพิทักษ์ มีพระนามฉายาในสมณเพศว่า "สิริปาโล"

ในขณะที่ทรงผนวชอยู่นี้ ได้ทรงนิพนธ์วรรณคดีพุทธศาสนาขึ้นสองเรื่อง คือ นันโทปนันทสูตรคำหลวง เมื่อ พ.ศ. 2279 และพระมาลัยคำหลวง เมื่อ พ.ศ. 2280

ต่อมากรมหลวงอภัยนุชิตผู้เป็นพระชนนีประจวบหนัก จึงได้ทูลขอพระราชทานอภัยโทษให้แก่เจ้าฟ้าธรรมธิเบศร และหลังจากที่พระชนนีสิ้นพระชนม์แล้ว เจ้าฟ้าธรรมธิเบศรจึงลาผนวช แล้วเสด็จเข้าเฝ้ารับราชการเหมือนเดิม

พ.ศ. (2248) พระราชโกษา (ปาน) ได้กราบทูลขอให้ทรงสถาปนาเจ้าฟ้าธรรมธิเบศรขึ้นเป็นกรมพระราชวังบวรสถานมงคล และโปรดให้สถาปนาเจ้าฟ้าหญิงอินทสุคาวดีพระราชธิดา ซึ่งเป็นกนิษฐภคินีร่วมพระชนนีเป็นกรมขุนยี่สารเสนี พระราชทานให้เป็นอัครชายา กรมพระราชวังบวร ฯ ทรงมีพระชายาและเจ้าจอมหม่อมตามอีกหลายองค์ และหลายคน ดังนี้

1. พระอัครชายา บางแห่งว่าเจ้าฟ้าหญิงนุ้ม พระธิดากรมหลวงพิพิชมนตรี พระพันวสาน้อย เป็นพระกนิษฐภคินีต่างพระมารดา
2. เจ้าฟ้าหญิงเส
3. หม่อมพัน
4. หม่อมเจ้าหญิงสวย
5. หม่อมเหม
6. หม่อมจัน
7. หม่อมสรวย
8. หม่อมทองแดง
9. หม่อมสน
10. หม่อมทวน

กรมพระราชวังบวร ฯ ทรงมีพระปรีชาสามารถคานการช่าง ดังปรากฏในพงศาวดารว่า

แล้วทรงพระกรุณาสั่งกรมพระราชวังบวรสถานมงคลให้ ปฏิสังขรณ์วัดพระศรีสรรเพ็ชรขึ้นใหม่ พระวิหารน้อยให้ทำมณฑปเลย ให้ทำเป็นหลังคาเหมือนวิหารทั้งปวง ทำปีเศษจึงแล้ว

พระที่นั่งสมเด็จเจ้าอนุวงศ์ทรงพระกรุณาสั่งกรมพระราชวัง ให้รื้อลงทำใหม่ สิบเดือนจึงแล้ว ¹

ในระยะนี้ สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศได้เสด็จไปนมัสการพระพุทธบาทสระบุรี
เจ้าฟ้าธรรมธิเบศรได้ติดตามเสด็จไปด้วย ในโอกาสนี้เชื่อกันว่าได้ทรงพระนิพนธ์กาพย์เห่เรือ
ขึ้นมีบทเห่เรื่องกากีแทรกกระหว่างการชมเรือ ชมปลา ชมไม้ ชมนก และบทครวญ และยังได้
ทรงพระนิพนธ์กาพย์ห่อโคลงประพาสธารโศกและกาพย์ห่อโคลงประพาสธารทองแดงอีกด้วย

ครั้น พ.ศ. 2298 ขณะที่เจ้าฟ้าธรรมธิเบศรประสูติพระโอรสและกลายเป็นพระโรคคุดทะราด ไม่ได้เสด็จขึ้นเฝ้ามาประมาณ 3 ปีนั้น กรมหมื่นสุนทรเทพพระอนุชาต่างชนนีของพระองค์ได้นำความขึ้นกราบบังคมทูลพระเจ้าอยู่หัวเป็นความลับว่า เจ้าฟ้าธรรมธิเบศรหลบเสด็จเข้าไปเป็นชู้ด้วยเจ้าฟ้าสังวาลย์ในพระราชวังหลายครั้ง โดยที่เจ้าฟ้าสังวาลย์เป็นมเหสีองค์หนึ่งของพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ มีพระโอรสธิดาแล้วถึง 4 พระองค์ จึงมีการไต่สวนได้ความเป็นสัตย์ มีพระบรมราชโองการให้เขียนเจ้าฟ้าธรรมธิเบศร 230 ที แต่ทรงถูกเขียนเพียง 180 ที ก็จับส่งพระชนม์ ส่วนเจ้าฟ้าสังวาลย์ถูกเขียน 30 ที ถูกถอดเป็นไพร่จำไว้อยู่ได้ 3 วัน ก็สิ้นพระชนม์

จากพระประวัติอันน่าเศร้าของเจ้าฟ้าพระองค์นี้ สิ่งหนึ่งที่ปรากฏชัดก็คือ เจ้าฟ้าธรรมธิเบศรเคยทรงเป็นผู้ที่มีพระอารมณ์หุนหันรุนแรง และเอาแต่พระทัยของพระองค์ขึ้นนัก หากต้องพระประสงค์จะทรงทำสิ่งใด ก็ไม่ทรงรีรอและไม่ทรงยอมให้มีสิ่งใดมาขัดขวางได้เลย เห็นได้จากการที่ทรงสามารถกระทำการอันเสี่ยงต่อราชอาณาจักร ซึ่งอาจมีภัยถึงสิ้นพระชนม์ได้

¹ พระราชพงศาวดารกรุงเก่า, (ตามต้นฉบับของกรมราชบัณฑิต) พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพมหาเสวกเอกเจ้าพระยาศรีพิพัฒน์รัตนราชโกษาธิบดี ณ สุสานหลวงวัดเทพศิรินทราวาส วันที่ 10 สิงหาคม พ.ศ. 2501, หน้า 364

โดยทรงใช้พระศิวาให้ไปทูลดวงนิมิตเจ้าฟ้ากรมขุนสุเรนทรพิทักษ์ให้เข้าเฝ้าพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ และทรงลอบจวางฟันขณะเสด็จเข้ามาตามที่ทูลดวง อีกครั้งหนึ่งคือ เมื่อโปรดให้เขียนเข้าในกรมของเจ้าสามกรม ซึ่งทำให้ทั้งสามกรม อาสาตจนเป็นเหตุให้เจ้าฟ้าธรรมธิเบศรได้รับราชภัยถึงสิ้นพระชนม์ นอกจากพระอารมณฺ์รุนแรงยามกริ้วแล้ว ยามที่โปรดคุณใด เจ้าฟ้าธรรมธิเบศรก็มีพระอารมณฺ์ที่รุ่มร้อนและรุนแรงไม่นอย เป็นเหตุให้ทรงต้องทัณฑ์กรรมอันหนักยิ่ง และจากการที่ทรงหนีราชภัยในครั้งแรกไปผนวช โดยไคทรงสำนึกในพระกรุณาของเจ้าฟ้ากรมขุนสุเรนทรพิทักษ์ที่ทรงให้ความช่วยเหลือโดยมิไคทรงมีความอาฆาตพยาบาท ประกอบกับไคทรงศึกษาธรรมะอันช่วยกล่อมเกลาราชธรรมาธิบดีในมณฑลละมุนละไมขึ้น และไคทรงศึกษาอักษรวิธีย่างเชี่ยวชาญ จึงทำให้ทรงสามารถพระนิพนธ์วรรณกรรมควยถอยคำอันอ่อนหวานไพเราะ ชวนให้ซาบซึ้ง และนอกจากนั้น พระปรีชาสามารถในทางการช่างซึ่งเห็นได้จากกรที่ทรงได้รับความไว้วางพระราชหฤทัยจากสมเด็จพระราชบิดา โปรด ฯ ให้ทรงควบคุมการปฏิสังขรณ์สถานที่สำคัญ ๆ หลายแห่ง ทำให้ทรงทอดพระเนตรสิ่งต่าง ๆ ควยสายตาของศิลปิน ทุกสิ่งทีทรงถ่ายทอดเป็นตัวอักษรจึงมีความลึกซึ้ง นุ่มนวล อ่อนหวาน จับใจผู้อ่านยิ่งนัก

เวลาไคล่วงไปแล้วกว่า 200 ปี แม้พระราชอิสริยยศอันรุ่งโรจน์หรือพระราชอาญาอันรุนแรงน่าสะพึงกลัวที่ทรงได้รับจะเลือนลางไปจากความทรงจำของคนรุ่นหลังแล้วก็ตาม แต่พระนิพนธ์อันหวาน ไพเราะ จับใจ ของพระองค์ยังคงอยู่ และเป็นประจักษ์เครื่องเตือนความทรงจำให้รำลึกถึงพระนามของพระองค์เจ้าฟ้าธรรมธิเบศร กวีนักรักบุญพินาศเพราะรักอยู่ไม่รวาย

¹ เจ้าสามกรม คือ กรมหมื่นจิตรสุนทร กรมหมื่นสุนทรเทพ และกรมหมื่นเสวกศักดิ์ เป็นพระราชโอรสในสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ และเป็นพระอนุชาต่างพระชนนีกับเจ้าฟ้าธรรมธิเบศร.

2.2 คำประพันธ์ประเภทกาพย์ห่อโคลงและกาพย์เห่เรือ

✕ ในการเรียบเรียงเรื่องราวใหญ่อันผู้ฟังเข้าใจโดยคำประพันธ์นั้นผู้แต่งอาจดำเนินเรื่องโดยใช้กาพย์ กลอน โคลง ฉันท์ และร่าย เพียงชนิดเดียวหรือจะนำคำประพันธ์ต่างชนิดกันมาแต่งผสมประสานกัน เช่น นำร่ายมาแต่งสลับกับโคลงเรียกกลิตติก นำกาพย์มาแต่งร่วมกับฉันท์ เรียกว่า ฉันท์ นำกาพย์ยานี 11 มาแต่งร่วมกับโคลงสี่สุภาพ เรียกว่า กาพย์ห่อโคลง ✕ เจ้าฟ้าธรรมธิเบศรทรงเลือกใช้กาพย์ห่อโคลงในบทพระนิพนธ์เกี่ยวกับการเสด็จประพาส และการพรรณนาความรู้สึกส่วนพระองค์ (คำประพันธ์กาพย์ห่อโคลงนั้นปรากฏหลักฐานเก่าแก่ที่สุดในหนังสือจินตามณี ดังนี้

กาพย์ห่อโคลงมีคำกำหนดไม่เอก โท นิยมแต่กลอนให้ท่องกันดุจบังคับ พระอาจารย์จากลาวไวว่า ฉันใดจึงให้อักษรตนบทนามมาตองควยอักษรตนบทโคลงทุกบทตามที่อุปมา ดังไม้ไผ่และอ้อยอันมีกำพ้อ ถ้าตนนั้นมีโคกลมมีประเภทเป็นเหลี่ยมแม้ฉันใดก็ดี ปราชญ์ผู้มีปรีชาฟังแต่งตามจึงควรชื่อกาพย์ห่อโคลงอธิบายในอุบายคึกวิลาสินี กำหนดหนึ่งควรแต่บทควรอันชาตรีโคลง กำหนดทั้งไม้เอก โท ตามที่มีกำหนดไม้เอก 7 อักษร กำหนดไม้โท 4 อักษร และนิยมให้กลอนท่องกันดุจบังคับ กำหนดหนึ่งควรแต่บทควร ¹

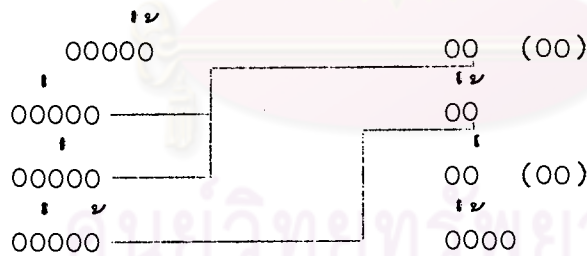
ในที่นี้โคกลาวถึงบังคับของกาพย์และโคลงไว้พอเป็นที่สังเกตได้คือ กาพย์มีคำกำหนดแน่ชัดนัก ส่วนโคลงกำหนดไว้แต่บังคับเอกโทเท่านั้น แต่จากตัวอย่างกาพย์ห่อโคลงในจินตามณี จะเห็นว่ากาพย์ที่ใช้เป็น กาพย์ยานี 11 และโคลงเป็น โคลงสี่สุภาพ ดังนี้

¹ พระโหราธิบดี, จินตามณี เล่ม 1-2 (พิมพ์ครั้งที่ 5; พระนคร : ศิลปาบรรณาคาร, 2512), หน้า 47-48

ข้างเขือกคนพลายพัง	อีกสมวังเนียมกฤษร
มาคนคังไกรสร	สิงสิหราชอาจสงคราม
ข้างชินังพังล่า	กิริณี
อีกพลายปราบไพร	ราชไค
มาที่นังคังศรี	สิหราช
สิ่งสิกออีกอาจให้	ปราบควยชำนานู ¹

โคลงในกาพย์ห่อโคลง เป็นโคลงสี่สุภาพ ซึ่งเป็นคำประพันธ์ที่ได้รับความนิยมอย่างยิ่งในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช มีลักษณะบังคับและแผนผัง ดังนี้

โคลงสี่สุภาพบทหนึ่งมี 4 บาท บาทหนึ่งมี 2 วรรค วรรคหน้า 5 วรรคหลัง 2 เว้นบาทสุดท้ายมี 4 คำ ท้ายบาทที่ 1 และบาทที่ 3 มีสร้อยได้อีกบาทละ 2 คำ มีบังคับเอก 7 โท 4 ส่วนสัมผัสนั้น คำสุดท้ายบาทที่ 1 สัมผัสไปยังคำที่ 5 บาทที่ 2 และ 3 คำสุดท้ายบาทที่ 2 สัมผัสไปยังคำที่ 5 บาทที่ 4 ตั้งแผนผังต่อไปนี้

ตัวอย่างโคลงสี่สุภาพที่ปรากฏในหนังสือจินตมานีนัน คัดมาจากหนังสือลิลิตพระลอ เป็นโคลงที่ได้รับยกย่องว่าแต่งไว้อย่างครบถ้วน ตามหลักเกณฑ์การแต่งโคลงสี่สุภาพทุกประการ ดังนี้

¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 47.

เสียงล้อเสียงเลาอ่าง อันใด พิเอย
เสียงขอมยอยศไคร ทิวหลา
สองเชือกพิลัปโหล ล้มตั้น ฤาพิ
สองพิคคเองอา ออย่าไคถามเมื่อ 1

ภาพที่ไซ้ในภาพหอโคลงเป็นภาพยานี² ซึ่งมีลักษณะบังคับและแผนผังดังนี้

ภาพยบหนึ่งมี 2 บาท บาทหนึ่งมี 2 วรรค วรรคหนึ่งมี 5 คำ วรรคหลังมี 6 คำ สัมผัสส่งจากคำสุดท้ายวรรคหน้าบาทเอกไปยังคำที่ 3 วรรคหลังบาทเดียวกัน และคำสุดท้ายวรรคหลังบาทเอก ไปยังคำที่ 5 ของวรรคหน้าบาทโท ตั้งแผนผังดังนี้

ตัวอย่าง

ครนนเขากัหิวเขา ชายป่าเตาไปตามชาย

1 เรื่องเดียวกัน, หน้า 32.

2 พระยาอุปทิศศิลปสารไคกล่าวถึงที่มาของคำว่า "ยานี" ไว้ในหนังสือหลักภาษาไทยดังนี้ "คำว่ายานี ที่ไซ้เรียกชื่อภาพ 11 นี้ ท่านเรียกตามฉันทอนทรวีเชียร ซึ่งยกมาเป็นตัวอย่างว่า "ยานีธฤทานิสมาคทานิ" แต่ท่านลคขอบังคับ ลหุ ครุ และเติมสัมผัส เข้าแทนและเรียกภาพยานีตามตัวอย่างฉันทอนทรวีเชียร"

ลูกไม้ครึ่งนาย

จ้างายราชอคยีน ¹

ในระยะแรกการแต่งภาพหรือโคลงนั้นเจตนาสำคัญอยู่ที่การแต่งให้ความหมายของภาพ และโคลงเลียนกันโคลงสนิท และคงจะต้องให้อักษรต้นบาทภาพแต่ละวรรคตรงกับอักษรต้นบาทโคลงด้วย ดังความว่า "ให้อักษรต้นบาทมาต้องด้วยอักษรต้นบทโคลงตามที่" นั่นก็คือแต่งภาพก่อนแล้วแต่งโคลงเลียนโดยการเลียนความต้องเป็นวรรคภาพต่อบาทโคลง และคำขึ้นต้นต้องเป็นคำเดียวกัน เช่น ภาพวรรคแรกว่า "ช่างเผือกตนพลาญพัง" โคลงบาทแรกว่า "ช่างชิงพังล้ำ กิริณี" ทั้งภาพและโคลงจะขึ้นต้นด้วยคำว่า ช่างเหมือนกันดังนี้ แต่จากตัวอย่างภาพหรือโคลงในจินตตามนี้จะเห็นว่า วรรคภาพและบาทโคลงมีเนื้อความเหลือมล้ำกันอยู่บ้าง แสดงว่าการแต่งภาพหรือโคลงแต่โบราณก็มีใค้ต้อกฎเกณฑ์เคร่งครัดนัก

ในคำนำหนังสือ "เจ้าฟ้าธรรมธิเบศ พระประวิติและพระนิพนธ์บทรอยกรอง" ของ นายชนิต อยู่โพธิ์ ขอความตอนหนึ่ง ว่า "ทั้งบทเหและภาพหรือโคลงนิราศธารโศกและนิราศธารทองแดง คุณจะมีมูลเหตุให้ทรงนิพนธ์เกี่ยวกับเสด็จประพาสบริ เวณท้องที่พระพุทธบาทจังหวัดสระบุรีด้วยกัน" ² นายชนิต อยู่โพธิ์ ใค้แยก ภาพเหซึ่งก็คือ ภาพเหเรือออกจากภาพหรือโคลง แม้ในคำอธิบายเรื่องภาพเหเรือและภาพหรือโคลงในแบบเรียนวรรณคดีไทยเล่ม 4 ของกระทรวงศึกษาธิการ ก็แยกอธิบายภาพเหเรือและภาพหรือโคลงไว้คนละตอน แต่เมื่ออธิบายภาพหรือโคลงก็ใค้นำเอาภาพเหเรือเข้าไปรวมไว้ด้วย ถึงกระนั้นก็พอจะเห็นว่า ในการแยกภาพเหเรือจากภาพหรือโคลงนั้นเป็นเพราะการจัดรูปคำประพันธ์ต่างกัน แม้จะใค้ภาพและโคลงเหมือนกันก็ตาม นอกจากนั้นภาพเหเรือยังมีทำนองการเหหรือขับร้องที่ต่างไป และจุดมุ่งหมายในการนำมาใค้ต่างกันด้วย คือ ภาพเหเรือใค้ใช้ในการเหเรือขณะเดินทาง ส่วนภาพหรือโคลงใค้ฮานเพื่อความบันเทิง

¹ โหราธิบดี, เรื่องเดิม, หน้า 58.

² ชนิต อยู่โพธิ์, เรื่องเดิม, หน้า (7)-(8).

X
 เจ้าฟ้าธรรมธิเบศรทรงนิพนธ์กาพย์ห่อโคลงประพาสธารโศก และกาพย์ห่อโคลง
 ประพาสธารทองแดง โดยทรงใช้ลักษณะการวางรูปคำประพันธ์แบบเดียวกับที่พระศรีมโหสถ
 ได้ริเริ่มแต่งไว้ คือ แต่งกาพย์นำ 1 บท แต่งโคลงตาม 1 บาท คู่กันไป และความจะ
 จบลงเป็นคู่ ๆ

นอกจากจะทรงใช้กาพย์ห่อโคลงรูปเดียวกับพระศรีมโหสถแล้ว เจ้าฟ้าธรรมธิเบศร
 ยังทรงใช้กาพย์และโคลงคู่กันในรูปใหม่ ทรงแบ่งเนื้อเรื่องออกเป็นตอน ๆ ไป แต่ละตอน
 ทรงเริ่มด้วยโคลง 1 บาท แล้วทรงแต่งกาพย์เลียนความและขยายความอีกจำนวนหนึ่ง
 จากนั้นก็จะทรงขึ้นตอนใหม่ด้วยโคลงอีก 1 บท แล้วทรงแต่งกาพย์เลียนและขยายความต่อไป
 คำประพันธ์แบบนี้เรียกว่า "กาพย์เห่เรือ" ซึ่งตามหลักฐานที่ปรากฏกาพย์เห่เรือ พระนิพนธ์
 เจ้าฟ้าธรรมธิเบศรเป็นกาพย์เห่เรือที่เก่าแก่ที่สุด และได้เป็นแบบฉบับในการแต่งกาพย์เห่เรือ
 สมัยต่อมา X

ในคานเห่เรือ กาพย์ห่อโคลงประพาสธารโศกนั้น พรรณนาความทุกข์โศกที่ต้องจาก
 นาง แม้จะไม่มีการเดินทาง แต่จะมีการพรรณนาในลักษณะนิราศ โดยผู้นิราศคือ องค์
 นิพนธ์นั่นเอง ในกาพย์ห่อโคลงประพาสธารทองแดง ไม่ทรงบรรยายความรู้สึกอาลัยอาวรณ์
 หรือความรัก แต่ทรงบรรยายกระบวนการเสด็จทางสถลมารค บรรยายสิ่งที่ทรงพบเห็นในป่า
 เช่นสัตว์ต่าง ๆ พันธุ์ไม้ และแม่มือกลาวถึงหญิงชาววัง ก็มีได้มีลักษณะรำพันสวาทแต่อย่าง
 ใด มีแต่การบรรยายความงามอันน่าตื่นตาของธรรมชาติเท่านั้น / ในกาพย์เห่เรือทรง
 บรรยายถึงความงดงามของกระบวนการเรือ / พรรณนาธรรมชาติที่ทรงพบเห็นในระหว่างทาง
 และที่สำคัญก็คือทรงบรรยายถึงนางที่ทรงละจากมา ทรงถ่ายทอดความรู้สึกของพระองค์ที่ทรง
 มีต่อนางด้วยความเศร้าก็ดี ความทุกข์ทรมานทั้งหลายก็ดี สิ่งที่ชวนให้ทรงระลึกถึงนางก็ดี
 ล้วนเป็นสิ่งที่พระองค์ทรงรู้สึกด้วยความจริงพระทัย เป็นสิ่งที่เรียกว่าเป็นประสบการณ์ของ
 พระองค์เองทั้งสิ้น เจ้าฟ้าธรรมธิเบศรไม่ทรงบรรยายชีวิตคู่คนชราอายุชราซึ่งทำมาหากินอยู่
 ในบ้านเมืองตามปกติ แต่จะทรงบรรยายถึงชีวิตที่ต้องมีการเดินทาง ซึ่งเป็นชีวิตที่น่าสนใจ
 ไม่น้อย

ต่อมาในสมัยหลัง นิยมใจคำประพันธ์ประเภทกาพย์เห่เรือตามแบบของเจ้าฟ้า
 ธรรมธิเบศร เริ่มจากพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยได้ทรงพระราชนิพนธ์กาพย์
 เห่เรือขึ้น 1 เรื่อง มีทั้งหมด 4 ตอน มีเนื้อหาแปลกกว่าโบราณ คือทรงชมฝีมือการทำ
 อาหารของนางที่รัก เน้นการปลัดพรากและความทุกข์ที่ทรงได้รับ แต่ไม่ทรงกล่าวถึงการ
 เดินทาง

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เป็นกวีองค์ต่อมาที่ทรงพระราชนิพนธ์
 กาพย์เห่เรือขึ้นอีก 4 ตอน เนื้อหาเป็นการชมธรรมชาติระคนไปกับการที่ทรงระลึกถึงนาง
 ทรงเน้นการปลัดพรากและความโศกเศร้าทุกขระทมของพระองค์เอง

ใน พ.ศ. 2454 สมเด็จพระเจ้าฟ้าพระยานริศรานุวัดติวงศ์ได้ทรงนิพนธ์กาพย์เห่เรือ
 เนื่องในงานพระบรมราชาภิเษกสมโภชของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เป็น
 กาพย์ชมเรือสั้น ๆ เลียนบทพระนิพนธ์เห่เรือของเจ้าฟ้าธรรมธิเบศร

✓ ต่อมาพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวก็ทรงพระราชนิพนธ์กาพย์เห่เรือขึ้น
 ถึง 12 ตอน มีเนื้อความคล้ายกับพระนิพนธ์ของเจ้าฟ้าธรรมธิเบศร คือมีการทรงชมเรือ
 ต่างกันแต่เพียงเจ้าฟ้าธรรมธิเบศร ทรงเน้นความงามวิจิตรของกระบวนเรือ แต่บทเห่เรือ
 พระราชนิพนธ์พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงบรรยายลักษณะของเรือรบสมัยใหม่
 ตลอดจนความสามารถของเรือรบ มีการพรรณนาถึงการจากนาง และทรงนำเอาวรรณคดี
 โบราณบางเรื่องเช่นรามเกียรติ์มาทรงแทรกไว้ บทเห่พระราชนิพนธ์นี้ทรงเน้นความรักชาติ
 และการสังสอน

ในสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว พระราชวรวงศ์เชอกรมหมื่นพิทยา-
 ลงกรณทรงนิพนธ์กาพย์เห่เรือขึ้นทุกเกล้า ๆ ถวาย เนื่องในพระราชพิธีทรงเปิดสะพานปฐม-
 บรมราชานุสรณ์ เมื่อ พ.ศ. 2475 มีเนื้อความกล่าวชมเรือพระที่นั่ง ชมเมือง สรรเสริญ
 พระรัตนตรัย พระมหากษัตริย์ กล่าวถึงพระประวัติของปฐมกษัตริย์ พรรณนากระบวนเรือ
 หลวงและราษฎร ชมโฉมหญิงชาวบ้าน พรรณนาความเจริญของบ้านเมือง ศาสนา และ
 ลงท้ายด้วยการถวายพระพรแด่พระมหากษัตริย์

เมื่อมีงานฉลอง 25 พุทธศตวรรษ นายจันทน์ ขำวิไล และนายหรีด เรืองฤทธิ์ ได้ประพันธ์กาพย์เห่เรือขึ้นเป็นพุทธบูชา ใช้ในพิธีพุทธประทีปบูชาและพุทธพยุหยาตราทางชลมารค

เจ้าฟ้าธรรมธิเบศรทรงพระนิพนธ์วรรณกรรมไว้มากี่เรื่อง แต่วรรณกรรมที่ได้รับ การกล่าวขวัญถึงอย่างแพร่หลายก็คือ วรรณกรรมที่ทรงใจคำประพันธ์ประเภทกาพย์และโคลง เป็นที่น่าสนใจยิ่งว่าเหตุใดวรรณกรรมประเภทกาพย์หรือโคลงและกาพย์เห่เรือ พระนิพนธ์จึงได้รับการยกย่องเชนนั่น

ศูนย์วิจัยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย